

Tadqiqot **uz**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

conferences.uz

No 21
31 октябрь

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 21-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
13-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
21-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-13**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
21-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-13**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 21-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 октябрь 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 14 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг туттган ўрни

Phd Воҳидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарiev Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарiev Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулdir.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

**АРХИТЕКТУРА ВА ДИЗАЙН ЙЎНАЛИШИ
РИВОЖЛАНТИРИШ**

1. Yusufov Sardorbek Azimboy o‘g’li, Kurbonov Mirmuhsin Rahmatillo o‘g’li O‘ZBEKISTONDAGI TARIXIY SHAHARLARNI QAYTA QURISH VA TA’MIRLASHDA SHAHARSOZLIK SOXASINING ASOSIY TAMOILLARI.....	7
2. Сабирова Шоиста Мираюпова, Абдуллаева Джамиля Фазлитдиновна ЗИЛЗИЛАНИНГ ЕР ОСТИ ИНШООТЛАРИГА ВА МУҲАНДИСЛИК ТАРМОҚЛАРИГА ТАЪСИРИНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЧОРА ТАДБИРЛАРИ ЙЎЛИДА.....	10
3. Gulchiroy Yo’ldosheva Murodullayevna PROYEKSION CHIZMACHILIK MAVZULARINI AUTO CAD DASTURIDA BAJARISH	12

АРХИТЕКТУРА ВА ДИЗАЙН ЙЎНАЛИШИ РИВОЖЛАНТИРИШ

**O'ZBEKISTONDAGI TARIXIY SHAHARLARNI QAYTA QURISH VA
TA'MIRLASHDA SHAHARSOZLIK SOXASINING ASOSIY TAMOILLARI**

*Yusufov Sardorbek Azimboy o'g'li
Urganch davlat universiteti o'qituvchisi
Telfon: +998(94)2867066
sardorbeky795@gmail.com*

*Kurbanov Mirmuhsin Rahmatillo o'g'li
Urganch davlat universiteti talabasi
Telfon: +998(93)3490080*

Anotatsiya: Maqolada O'zbekistondagi tarixiy shaharlarini tiklashning an'anaviy va zamonaviy tamoyillari masalalari ko'rib chiqilgan. O'zbekistonning tarixiy shaharlarini ko'hna mahallalar va guzarlarni o'z davridagi holatini hozirgacha yetkazishni imkonni bo'limgani uchun ularni tarixiy man'balar asosida qayta tiklash loyihasi amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: O'zbekistondagi tarixiy shaharlar, shaharsozlik, tarixiy shaharlarini tiklash, tarixiy shahar loyihalari, me'moriy meros.

Mamlakatimiz o'z mustakilligiga erishgach tariximiz va qadriyatlarimizni tiklashga katta e'tibor berilmoqda. Istiqlol yillarda Samarqand, Buxoro, Xiva, Termiz, Shahrисабз, Qarshi va poytaxtimiz Toshkentning yubileyлari jahon miqyosida keng nishonlandi.

Shaharsozlik shakllanish an'analarni darajasini o'rganishda zamonaviy me'morchilikda ushbu an'analarni ma'lum hudud yoki ma'lum shaharga aloqadorligi muhimdir. Bu turdag'i arxitekturaviy va dekorativ uslublardan foydalanish orqali mahalliy va hududiy imkoniyatlarni ta'minlashnlanishi, ya'ni muhitni yaratilishda moliyaviy, ijtimoiy, tabiiy, iqlimiylar va milliy xususiyatlardan foydalanishni bildiradi. Anashunday asosida rivojlanib borgan an'analar umumiylar xususiyatga namoyon bo'lib, me'morchilik sohasini uslubiy pog'onasida ko'rindi. Shuningdek me'moriy an'analarni tadqiq qilishga qaratilgan izlanishlar insonlarga shodlik baxsh etishi bilan birga madaniy me'rosimiz kelajak avlodga yetkazishda ham o'z hissasini qo'shadi.

O'tgan davr amaldagi me'rosidan foydalanish zaruriyati va imkoniyati me'moriy uslublarning yangicha g'oyalari bilan bilan chambarchas bog'liqdir. Me'morlar o'z loyihalarini o'tgan davr me'morchilik namunalarga taqqoslash bilan ko'radilar. Ayni vaqtida eng murakkab masalalardan an'analarni va yangicha o'zgartirishni asrlar davomida rivojlangan shaxarlarni ta'mirlashda va qayta qurish jarayoni kiritish mumkin. Bir qancha tadqiqotchilar ushbu masalalar boyicha bir qancha ilmiy tadqiqotlar davomida yuqorida masalalarga turlicha yondashishgan. Tadqiqotlar natijasiga ko'ra o'tgan davr shaharsozlik va me'morchilik na'munalarini yaratilish xususiyatlari bilan progressiv xarakterda bo'lganligi sababli hozir ham keng me'qiyosda qo'llanilishini keltirib o'tishimiz mumkin. Me'moriy merosni zamon bilan hamnafas ijodiy o'zlashtirilishi V.Ki aytgan edi. Lekin shuni aytish kerakki tarixiy shaharlarni ta'mirlash va qayta qurish jarayonida bir qancha qarshiliklarga uchradi. Nazariy bilimlar tomonidan taklif etilgan loyiha, uslub va qoidalar qurilish jarayonida o'z tasdig'ini topmaydi. Asrlar davomida rivojlanib shakllangan shaharlarni qayta tiklash va zamonaviy umumiylar me'morchilikda bir turdag'i qoidalardan foydalanib bo'lmaydi. O'tgan asrlar davomida shakllangan shaharlarni qayta tiklash va qurishda tarixiy muhitni namoyon qiluvchi hajmiy va fazoviy elementlar eng muhim vaqtida, zamonaviy umumiylar me'morchilikda aholining turmush tarzidan kelib chiqib, ular uchun qulay va ularning talabiga javob beradigan va har bir shaharning o'ziga xos jihatlarini saqlab qoluvchi unsurlar asosiy

hisoblanadi. Bir qancha tadqiqotchilarning ma'lumotlarida keltirilishicha O'rta Osiyo o'tgan asrlar davomida shakllangan shaharlar qiyofasi yangilanib turuvchi zamonaviy imkoniyatlarini kelajak avlodga yetkazish maqsadida tarixiy shaharlar qiyofasiga namoyon qiluvchi loyihalarni yaratishimiz maqsadga muofiqdir. O'rta osiyo shakllangan ko'hna shaharlar qiyofasi va muhitni qayta tiklash va qurilishida biz milliy an'analardan foydalanish va ularni yangilangan usulda an'anlarni zamonaviy me'morchilikda qo'llanilishi hozirigi zamon shaharsozlik qurilishida foydalanishimiz lozim [2].

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikgi o'z tarixiy shaharlarining qayta tiklanishiga turtki bo'ldi. Yurtimiz ming-ming yillik me'morchilik va shaharsozlik namunalari qayta tiklandi va ta'mirlandi. Madaniy va manaviy merosimiz qayta tiklandi.

Samarqand shahrining 2750 yillik, Buxoro, Xiva va Termiz shaharlarining 2500 yillik, Shahrisabzning 2700 yillik, Toshkent shahrining 2200, Marg'ilon shahrining 2000 yillik yubileyлari o'tkazildi. Ajodolarimiz Soxibqiron Amir Temur, Alisher Navoiy, Abu Rayhon Beruniy kabi bir qancha dunyo tanigan kishilarning maqbaralari mamlakatimizning bosh me'mori – O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimovning boshchiligidagi yuqori darajada restavrasiya qilindi, tubdan qayta qurildi va yangidan tiklash ishlari olib borildi.

Shaharlarni qayta qurish, tiklash ishlari boshlanishidan avval tarixiy me'moriy obida va binolarni qayta tamirlash tikash loyihasiga muofiq qayta qurish jarayonida shaharning me'moriy ko'rinishini qayta tiklash, tamirlash, yoki yangicha zamonaviy ko'rinishda shakllantirishni qayta qurilish, tamirlash jarayoni va uning loyixasining mukammal bo'lishligini ta'minlash, qurilish ashyolarining sifati kabi bir qancha jarayonlar o'z ichiga oladi. Qayta ta'mirlash va qurish ishlari shaharning bosh rejasи, binolarning qurilish uslubi, muhandislikvatexnik asbob – uskunalarining muddatini o'tab bo'lishi yoki yaroqsizligi kabi ko'plab uchraydigan, yangicha zamonaviy talablar asosida paydo bo'ladi. Shahar aholisi yaxshi hayot kechirishi va shaharsozlik, me'morchilikning shakllanishi uchun shaharda istiqomat qiluvchi aholining bir qancha kasb – hunar bilan shug'ullanishi uchun imkon darajada sharoit yaratish va bu yaratilgan shaharsozlikning yuqori qadr – qimmatga ega bo'lgan me'moriy me'rosini asrab avaylash va shaharsozlikning zamonaviy yangiliklarni shahar qurilishining hamma bino inshootlarida qo'llashnilgan shahar markazlarida qayta qurish juda murakkab masaladir.

O'rta Osiyo hududida joylashgan O'zbekistondagi tarixiy shaharlarni qayta qurish va ularni tiklashdan maqsad ko'p asrlik tarixga ega milliy qadriyatlarimizni nomoyon etuvchi me'moriy merosimizni kelajak avlodlarimizga mustahkam yetkazish, aholini ish bilan ta'minlanishi, madaniy hordiq olish, bizning buyuk ajodolarimiz bunyod qilgan tarixiy shaharlarimizga ega ekanligimiz, ularni dunyo sayyoohlar ko'rishi va turizimni rivojlanishini ta'minlash uchun qulay imkoniyat yaratish, qurilish ashyolari, moddiy – texnik baza va ko'p asrlik tarixga ega milliy qadriyatlarimizni me'moriy – loyihada aks etishdir. Shuning uchun loyixalashtirish uslubiga yangicha yondashish va shakllantirishi, jamoat qurilmalari, landshaftni shakllantirish, tarixiy milliy aholi turar joylarini tashkil qilish, shuningdek talabga javob bermaydigan eski aholi turar joylarini modernizasiya qilinish, shahar ko'rinishini obodonligini ta'minlash, me'moriy - badiiy qiymatini yuqoriga ko'tarish jarayoni bilan uzviy bog'liqidir. Aholi istiqomat qilishi uchun turar joylarini yangi zamonaviy ko'rinish, imkoniyatlarga ega bo'lgan ehtiyoj shaharlarni hamma pog'onasida shakllanishi, ta'mirlanishi, va qayta qurishga undovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli, avvolo, turar joylarning qayta qurishishlari amalga oshirilib, shu bilan bir qatorda tarixiy shaharlarning yangi xududlarida ommaviy turar joylar qurishishlari olib boriladi. Tarixiy shaharlar qayta qurishdan asosiy maqsad tarixiy shaharning muhitini yaratishdir [3].

O'rta Osiyo hududida joylashgan tarixiy shaharlarning markazida joylashgan an'anaviy shaklda tashkil topgan ko'hna mahalla va guzarlar yaxlit hajmiy – fazoviy kompozisiyaviy shakllangan, fuqorolarning ijtimoiy, iqtisodiy turmushi va boshqarish tizimini shakllanishini uchun ko'plab imkoniyatlar man'baidan iborat shaharsozlik majmualaridan bir qismi hisoblanadi. Mahalla - guzarlarda aholi istiqomati uchun turar-joylar, guzarda – odamlarga maishiy xizmat vazifasini bajaruvchi kichik bozor, savdo - sotiq do'konlar, masjid, aholi ta'lim olishi uchun madrasalar, choyxona, ba'zi hududlarda mahalla fuqarolari yig'ini binosi bunyod qilingan. Shuningek aholi uylarning fasadlari markziy va oxiri yopiq tor ko'chalarga tomon tig'is qilib bunyod etilgan. Aholi uylar uch avlod istiqomat qilishiga moslab qurilgan an'anaviy hovli joylardan iborat bo'lgan. Hovlilarga asosan darvoza orqali kirilgan. Ular bir-ikki qavatli,

dolon, ayvonli, yozgi va qishgi xonalar, 3-4ta yashash xonalar bo‘lgan. O‘rta Osiyo tarixiy shaharlari ko‘hna mahalla va guzarlarda aholi hayoti uchun zarur bo‘lgan ichimlik suvi, gaz, elektr energiyasi, isitish tizimi bor bo‘lsa ham muhandislik tarmoqlari shakllanmagan. Aholi foydalanishi zarur bo‘lgan xojatxonalar har bir hovli burchagida bitta bo‘lib, ko‘chaga yaqin joyda joylashtirilgan. Qayta ta‘mirlangan va tiklangan uylarda ikkita, tashqi va ichki tomonda ham qurilgan. Zamonaviy qilib qurilgan mahallalardagi an‘anaviy tarzda qurilgan uylarda muhandislik va oqava suv tarmoqlari ta‘minlanganligini keltirish mumkin. Ushbu tarixiy shakllangan mahallalar va guzarlarda tor va boshi berk ko‘chalar mashinalar bo‘lmaganligi sababli aholi va ot ulovlarning harakatlanishi uchun mo‘ljallagan.

O‘rta Osiyo tarixiy shaharlarini ko‘hna mahallalar va guzarlarni o‘z davridagi holatini hozirgacha yetkazishni imkonibor bo‘lmagan uchun ularni tarixiy man‘balar asosida qayta tiklash loyihasi amalga oshiriladi. O‘rta Osiyo tarixiy shahar hududida joylashgan eski mahallalardan birontasini buzib uning qanday usulda qanaqa qilib qurilgani o‘rganib chiqilgandan kiyin huddi shu uslubda o‘sha an‘naviy tamoyillar asosidagi zamonaviy talablarga javob beradigan muhandislik tizimi talablarga ham to‘liq javob beradigan yangi qurilish ashyolaridan mustahkam qilib aholi turar – joylar, mahallani qayta qurish, tiklash loyiha asosida amalga oshirish bizning tarixiy me‘morchilik me‘rosimiz, an‘analarimizni, qadryatlarimizni kelajak avlodga yetkazilishini ta‘minlashimiz bizning asosiy burchimiz hisoblanadi. Tarixiy yodgorliklarni qayta ta‘mirlash, tiklashni qaysi an‘ana, uslullari bilan qayta qurilgan tarixiy shaharlarda bunyod etilgan aholining zamonaviy turar -joy uylari va mahalla va guzarlar loyihasi kompozisiyaviy yaxlit tarzda, shaharsozlik normativ me‘yoiy talablariga, shuningdek tarixiy shaharsozlik atrof – muhit me‘morchiligi ta‘moili va ananalari nomoyon bo‘lishi, zamonaviy badiiy–estetik jihatlar, O‘rta Osiyo tarixiy shahar hududida joylashgan xalqlarning yangilangan hayotiy muhit va mahallachilik tamoyillari bilan shakllanganligi, zamonaviy muhandislik tarmoqlari bilan barcha bino va inshooatlarda aholi foydalanishi uchun qulay bo‘lishligi shart. Tarixiy shahar loyihalari davlat buyurtmasiga ko‘ra amalga oshiriladi. Qurilish jarayonida mahallaning ma‘muriy ijtimoiy boshqaruv qismi, aholi harakatlanishi uchun hizmat qiluvchi ko‘cha va yo‘llar, kommunal xizmat ko‘rsatish muhandislik tarmoqlari va qurilmalari davlat tomonidan, aholi uy–joylari aholi tomonidan quriladi.

Shahar turar-joy makonlaring funksional vazifasi tabiat bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan qulay yashash muhitiga aylantirish. Turarjoy kompleksining badiiy, obrazli mazmuni shundan iboratki, u monumental me‘morchilik ansambl emas, balki kundalik hayot uchun shinam va qulay muhitdir. Yashash muhitini shakllantirishning asosiy funksional asoslagan tamoyillari – atrof muhitning ko‘lami va rang-barangligi, turarjoy hamda xizmat ko‘rsatish binolari, daraxtzorlar guruhlari tashkil etilgan turarjoy majmuasi mikromaydonining xushmanzaraligi. Turarjoy imoratlarining kompozitsion makoniylari piyodalar harakatining yangi yo‘nalishlariga javob berishi lozim. Yangi, eng xarakterli turarjoy hududlarining kompozitsiyalari shu tamoyilga asoslagan bo‘lib, bu yerda jamoat inshootlari – do‘konlar, mакtablar, maishiy xizmat ko‘rsatish korxonalari – piyodalar yo‘lklari hududida joylashgan. Bu imoratlar ko‘lami va plastikasining xususiyatlarini, demakki, shahar panoramasidagi uning ahamiyatini ham belgilaydi.

Zamonaviy shahar hayotining mazmun-mundarijasi jamoatchilik binolarining katta miqdorini, jamoatchilik markazlarini rivojlantirishni qat’iy talab qiladi; shahar ansamblini yaxlit shakllantirishda ular alohida o‘rin tutadi.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati:

1. M. Axmedov O‘rta Osiyo me‘morchiligi tarixi T.1995.
2. O‘ralov A. S. Arxitektura yodgorliklarini ta‘mirlash va qayta tiklash Samarqand.: 2002.
3. Qodirova T. F. Puti arxitektturnogo vozrojdeniya Uzbekistana za XX-nachala XXI vv. (Traditsii i sovremennoost) – T.: TASI. 2007.

ЗИЛЗИЛНИНГ ЕР ОСТИ ИНШООТЛАРИГА ВА МУҲАНДИСЛИК
ТАРМОҚЛАРИГА ТАЪСИРИНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЧОРА ТАДБИРЛАРИ
ЙЎЛИДА

Сабирова Шоиста Мираюновна
Абдуллаева Джамиля Фазлитдиновна
Тошкент давлат ранспорт университети ассистенти
Телефон: +998(90) 1749942
sabirovashoista5@gmail.com

Анотация Табиатда содир бўладиган табий оғат яъни зилзилабардошлигини ўрганиш керак. Лойиха ишларини олиб боришида аввало зилзилани келиб чиқиши унинг оқибатида ер ости иншоотлари, муҳандислик тармоқларига таъсирини ўрганган холда амалга оширилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Калит сўз зилзила, зилзилабардошлик, муҳандислик тармоқларнинг зилзилага бардошлиги, сейсмик хавфсизлик.

Ўзбекистон Республикасининг Президентинг 2020йил 30 июлдаги ПҚ-4794 “Ўзбекистон Республикасининг ахолиси ва худуднинг сейсмик хавфсизлигини таъминлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида” қабул қилинган қарорида; сейсмология, иншоотларнинг сейсмик мустаҳкамлигини ва сейсмик хавфсизликни таъминлаш соҳасини жаҳон стандартлари асосида ривожлантириш мақсадида ҳамда 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили” да амалга оширишга оид давлат дастурига мувофиқ:

1. Ўзбекистон Республикасида сейсмик хавфсизликни таъминлаш тизимини такомиллаштириш дастури

Қўйдагилар сейсмик хавфсизликни таъминлашнинг асосий йўналишлари этиб белгилансин:

- ахолининг сейсмик хавфсизлигини таъминлашнинг хуқуқий асосларини такомиллаштириш;
- сейсмик хавф даражасини камайтириш чораларини кўриш; фойдаланишда бўлган ва фойдаланишга топшириладиган бино ва иншоотларнинг сейсмик мустаҳкамлигини назорат қилиш;
- республика худудида жойлашган сув омборлари ва гидротехника иншоотларнинг сейсмик мустаҳкамлигини назорат қилиш.

Хулоса қилиб айтганда қурилиш соҳасида таълим олаётган талабаларга аввало ер ости иншоотлари уларнинг мустаҳкамлиги, хизмат кўрсатиш давомилийгини узайтириш чора тадбирлари хақида чуқур ўргатиш зарурдир. Табиатда содир бўладиган табий оғат яъни зилзилабардошлигини ўрганиш керак. Лойиха ишларини олиб боришида аввало зилзилани келиб чиқиши унинг оқибатида ер ости иншоотлари, муҳандислик тармоқларига таъсирини ўрганган холда амалга оширилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Зилзила- табий оғат бўлиб, асосан ер қатламининг тектоник ҳаракетлари натижасида юзага келади. Кучли зилзила нафақат биноларнинг бузилишига, шу билан бир вақтнинг ўзида ёнғинлар пайдо бўлишига, сунъий сув иншоотлари бузилиб ҳалокатли тошқинларга, энергетика тизимининг бузилиши, оқибатида турли портлашларга сабаб бўлиши мумкин. ЮНЕСКО маълумотларига кўра, 1925-1950 йиллар мобайнода содир бўлган зилзилалар вақтида ер юзи бўйича 350 мингдан ортиқ одам ҳалок бўлган, 10 миллиард доллар атрофифа моддий зарар кўрилган. Ер шаридаги ҳар йили 300 мингдан ортиқ зилзила юз берабер, уларнинг кўпчи кучсиз ёки одам яшамайдиган туманларда бўлади. Баъзан зилзила маркази аҳоли зия яшайдиган шаҳар ва районларда жойлашган бўлади.

Зилзила айни бир жойда камдан-кам, ўнлаб ва ҳатто юзлаб йиллардан кейин қайтарилади ва ҳар қайси зилзиланинг ўзига хос хусусияти бўлади, шу сабабли иншоотларнинг зилзилабардош қилиб қуришдаги тадбирлар ўз самарасини беради. Содир бўлган зилзилалар оқибатини таҳлил қилиш асосида қарор топган бир қанча коидаларини эса универсал ва фойдали деб қараш мукин.

10-12 баллик зилзила содир бўлиши мумкин майдонларда қурилиш қатъяян ман этилади.

Республикамиз худуди сейсмоактив зонада жойлашган бўлиб, шахарсозликда бу нарсага алоҳида эътибор берилади. Академик F.Мавлонов номидаги Сейсмолигия институти ходимлари томонидан республикамиз худуди учун, хусусан Тошкент шаҳри учун алоҳида микросейсмик харита жорий қилинган. Мазкур харитага асосан, руспубликамизнинг энг сейсмоактив худуди Андижон вилояти, у ерда зилзилавий кўрсаткич 9 ва ундан ортиқ баллни ташкил этади. Туар жой масканларини танлашда, алоҳидаги обьектларни лойихашда мазкур харитага асосан биноларнинг зилзилабардошлиқ кўрсаткичи белгиланиб, уларнинг лойиҳаси ҚМҚ 2.01.03-97 “Зилзила худудларда қурилиш” асосида амалга оширилади.

Ер қимиirlайдиган туманларда ахоли яшайдиган туаржой бинолари қуришда кўпроқ кўжаламлаштирилган зоналар ва бинолар оралиғида катта бўш майдон, сунъий сув хавзалири қолдирилган бўлиши керак. Бундай тадбир асосан ёнгинга қарши тадбир ҳисобланниб, норма бўйича кўча кенглиги ва бинолар оралиғидан 15-20% каттароқ қилиб олинади. Бу “сариқ чизик” (вайрон бўлиши мумкин бўлган зона чегараси) деб аталувчи термин билан изоҳланади. Бундан ташқари баъзи энергетик тизимлар (электр ва сув тармоғи) тизим ишончилигини ошириш мақсадида шаҳар бош режасида ҳалқасимон равишда лойиҳаланади (категориялаштирилган обьектлар учун эса резерв тармоқ кўзда тутилади).

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати:

1. Д.А. Бекмирзаев. Численные методы решения сейсмодинамики подземных трубопроводов.
2. Б.С. Раҳмонов, М.Х. Сиддиқов. Биноларнинг зилзила бардошлиги

PROYEKSION CHIZMACHILIK MAVZULARINI AUTO CAD DASTURIDA BAJARISH

*Gulchiroy Yo'ldosheva Murodullayevna
Navoiy viloyati Karmana tumani
13- mакtab chizmachilik
va tasviriy san'at o'qituvchisi
Telefon:+998(99) 664 54 03
yoldashevagulchiroy462@gmail.com*

Annotatsiya: Xalqaro miqyosida tajribali muhandislar sonini oshib borayotgani, mustaqil O'zbekistonimizda sanoat tarmoqlarini mahalliylashtirish hisobiga dunyo bozorida xalqaro raqobat sharoitida raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqishda yangi mahsulotlarni loyihalash, konstruktsiyasini yaratish, ularni sinovdan o'tkazib ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishda tezkor zamon avtomatlashtirish tizimini joriy etishni talab qilmoqda.

Kalit so'zlar: Avtomatlashgan loyihalash tizimi, kommunikatsiya, konstruktsiya , Auto CAD , Kompyuter grafikasi, 3ds Max, Design Review .

Zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, kompyuterlarning hisoblash quvvatini keskin oshishi ishlab chiqarish va loyihalashda dasturiy ta'minotlarni keng tarqalgani muhandislar uchun avtomatlashgan loyihalash tizimlarini nafaqat ko'rgazmali vositalarni tayyorlashda balki kundalik muhandislik muammolarini echishda ham atroflicha qo'llash imkoniyatini yaratdi. Xalqaro miqyosida tajribali muhandislar sonini oshib borayotgani, mustaqil O'zbekistonimizda sanoat tarmoqlarini mahalliylashtirish hisobiga dunyo bozorida xalqaro raqobat sharoitida raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqishda yangi mahsulotlarni loyihalash, konstruktsiyasini yaratish, ularni sinovdan o'tkazib ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishda tezkor zamon avtomatlashtirish tizimini joriy etishni talab qilmoqda. Bu esa oliv o'quv yurtida bo'lajak yosh mutaxasis muhandislarga loyihalash jarayonlarini avtomatlashtirish tizimlarining eng zamonaviy usullari, uning jozibador va serqirra imkoniyatlarini atroflicha o'rgatish talabini qo'yemoqda. Avtomatlashgan loyihalash tizimi (SAPR) fanidan farqi o'laroq bu fan loyihalash jarayonlarini avtomatlashtirish asoslarini, ob'ektni birlamchi hujjat ko'rinishidagi texnik topshiriqdan ob'ektni yaratish uchun etarli ma'lumotlarni, konstruktorlik xarakteridagi hisob kitoblar va tadqiqot ishlari majmuasini to'liq hujjatlar to'plamini, ob'ekt ko'rinishining yakuniy ifodasigacha bo'lgan jarayonlarni, loyihalash jarayonlarni avtomatlashtirishning texnik ta'minoti tarkibi, yuqori unumli texnik vositalar, hisoblash tarmog'i, uslubiy, matematik va lingistik ko'rinishdagi dasturiy ta'minotlar konstruktorlik loyihalash dasturlari, informatsion ta'minot, ma'lumotlarni taqdim etish darajalari, ma'lumotlar bazasini relyatsion, tarmoq va ierarxik modellari, matematik modellar elementlarini olish metodikalari, loyihalash ob'ektlarini matematik modeli atroflicha o'rganiladi. Ushbu bitiruv malakaviy ish loyihalash tizimining asosiy printsiplari, aspektlari, asosiy kontseptsiyalari, kompyuter texnologiyalari asosida loyihalash, konstruktsiyalash hamda ishlab chiqarishga yondoshuv, CAD/CAE/CAM tizimi, uning mohiyati, loyihalash jarayonlarini avtomatlashtirish tizimining asosiy komponentlari, loyihalash jarayonlarini avtomatlashtirish tizimida qo'llaniladigan dasturiy paketlar, ular bilan ishlashning nazariy asoslari, grafik dasturlash, chizmalarga avtomatlashgan ishlov berish tizimi, geometrik modellashtirish tizimi va ularning amalda qo'llash yo'llari aniq misollarda keltirilgan. Talabalar loyihalash jarayonlarini avtomatlashtirishda qo'llaniladigan dastur va makroslarni yaratish hamda mavjud dasturiy ta'minotlardan samarali foydalanish ko'nikmasini hosil qilishni nazarda tutadi va shu orqali kelgusida tizim foydalanuvchisi sifatida tizimning tashkil etuvchilarini to'g'risida fundamental ko'nikma hosil qiladi. Shuning uchun loyihalash jarayonlarini avtomatlashtirish tizimidan foydalanuvchilar uchun qo'llanmada asosiy e'tibor foydalanuvchi interfeysi va uning sintaksisiga asosiy e'tiborni qaratishni talab qiladi, bu esa bo'lajak mutaxasis ma'lum doirada nazariy hamda amaliy ko'nikma va bilimga ega bo'lish lozimligini taqazo etadi. Bu bilim va ko'nikmalarsiz mutaxasis hujjatlar tizimi terminologiyasida jiddiy qiyinchiliklarga duch keladi, ayniqsa bunday mashaqatlar shu hujjatlarda aniqlangan xatolar to'g'risidagi xabarlarni tahlil qilish hamda bartaraf etishda yanada yaqqol namoyon bo'ladi. Jaxon tajribasiga ko'ra barcha loyixalash ishlarini o'quvchi va talabalar, ilmiy xodimlar va loyixachi- konstruktorlar hozirgi

zamon grafik dasturlaridan biri bo'lgan Auto CAD dasturi asosida kompyuterda bajaradilar. Biz o'r ganmoqchi bo'layotgan dastur Amerikaning Autodesk firmasi tomonidan ishlab chiqilgan AutoCAD grafikaviy dasturidir. Autodesk firmasining juda ko'plab dastur mahsulotlari mavjud bo'lib (AutoCAD, ArchiCAD, AutoCAD Electrical, 3ds Max, Design Review...), butun dunyoda keng ommalashib ketgan, eng so'ngi texnologiyalarni o'zida mujassamlashtiradi. Firmaning dastur mahsulotlari ichida AutoCAD dasturi muhim o'r in tutadi. U asosiy bo'lib, qolgan dasturlar uning asosida yaratilgan hisoblanadi. Grafik imkoniyatlari juda yuqori va ayni paytda ham soda, ham murakkab topshiriqlarni bajara oladi. Shunisi e'tiborga loyiqliki u bevosita aniq fanlar bilan ham chambarchas bog'liqidir. Ularning uzviy davomi sifatida ham qabul qilinishi mumkin va talabalarning kelgusi ish faoliyatlarida ham foydali o'r in tutadi degan umiddamiz. "Kompyuter grafikasi" fani birinchi navbatda informatika fani bilan bog'liqidir. Kompyuterda oddiy operatsiyalar majmuasini bilmasdan turib kompyuter grafikasini o'zlashtirib bo'lmaydi. Demak ta'lim tizimida avval informatika fani talabalar tomonidan o'zlashtirilishi lozim ekan. Keyingi talab o'r ganiladigan grafik dasturni talabidan kelib chiqadi. AutoCAD grafik dasturi chizma yaratish bilan bog'liq bo'lganligi uchun ham chizmachilik, geometriya, chizmachilik fanining nazariyasi hisoblanmish chizma geometriya kabi aniq fanlarni bilishni talab etadi. Oddiy geometrik yasashlar (aylanani teng bo'lakarga bo'lish, aylana yoyi, urinma, vatar, burchak bissektrisalarini o'tkazish, perpendikulyarlik va parallellik xossalari...)ni bilish talab etiladi. Aks holda o'zimiz buyruqlar majmuasini noto'g'ri berib dasturdan biron bir amalni bajarishini talab etishimiz o'rinsiz. Qisqa qilib aytganda AutoCAD grafik dasturini o'r ganishda dastlab informatika so'ng chimachilik va chizma geometriya fanlari o'zlashtirilgan bo'lishi lozim. Tadqiqot dorzarbligi: shundan iboratki bugungi kunimiz texnika va intelektual avlod asri bo'lib, chizmachilik kursi har bir mavzular o'zining alohida o'rinalidan birini egallaydi. Hozirda texnika taraqiyoti jadal rivojlangan bir paytda kompyuter grafik dastur orqali murakkab bo'lgan chizmalarni osongina chizish imkonini berdi. Mavzuni olishdan maqsad proyeksiyon chizmachilik mavzularini Auto CAD dasturida bajarish usullarini hamda imkoniyatlarini ko'rsatish. Bu asosan bir necha proyeksiyon chizmachilik mavzularini Auto CAD dasturida chizish talaba va o'quvchilarning fazoviy tasavvurlarini oshirishga va grafik savodxonligini oshirishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. T.X.Xolmatov, N.I.Tayloqov, U.A.Nazarov: Informatika va hisoblash texnikasi
2. Qulnazarov B.B. Ibragimov X.M. Chizmachilik va kompyuter grafikasi asoslari (o'quv qo'llanma). Samarqand, 2006 y. - 256 bet.
3. Ibragimov X.M. Kompyuter grafikasi asoslari (ma'ruzalar matni). Samarqand, 2008 y. -105 bet.
6. Yodgorov J. Sobirov T.R. «Geometrik va proyeksiyon chizmachilik» T. 2008.

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 21-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(13-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович

Мусаҳҳих: Файзиев Фаррух Фармонович

Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.10.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000